

ادبیات کودک بعد از انقلاب اسلامی

(آثار هوشنگ مرادی کرمانی و علی اشرف درویشیان)

www.ketab.ir

تألیف

دکتر عزیزه نجفی

انشارات آزادی قلم

سرشناسه	: نجفی، عزیزه، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور	: ادبیات کودک بعد از انقلاب اسلامی (آثار هوشنگ مرادی کرمانی و علی اشرف درویشیان) /تالیف عزیزه نجفی.
مشخصات نشر	: تبریز: آزادی قلم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۴ ص.
شابک	: ۸۵۰۰۰۰ ریال: ۸-۶۱-۷۹۴۷-۶۲۲-۹۷۸.
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۷۷-۲۸۳.
موضوع	: مرادی کرمانی، هوشنگ ۱۳۲۳ - نقد و تفسیر
موضوع	: درویشیان، علی اشرف، ۱۳۲۰ - ۱۳۹۶. نقد و تفسیر
موضوع	: داستان‌های فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
	Persian fiction - ۲۰th century - History and criticism
	ادبیات کودکان و نوجوانان
	Children's literature
رده بندی کنگره	: PIR۸۲۰۳
رده بندی دیویی	: ۸۵۳/۶۲۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۸۵۱۲۶

۱. انتشارات آزادی قلم از هرگونه نقد و نظر نسبت به محتوای کتاب استقبال می کند.
۲. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به ناشر می باشد.
۳. نقل هرگونه مطلب یا ذکر منبع بلامانع می باشد.

عنوان کتاب:	ادبیات کودک بعد از انقلاب اسلامی
مؤلف:	دکتر عزیزه نجفی
ناشر:	انتشارات آزادی قلم
ویراستار:	امین شریفی
نوبت چاپ:	چاپ اول - زمستان ۱۴۰۰
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۷-۶۱-۸
قیمت:	۸۵۰۰۰ تومان

آدرس اینترنتی: www.azadigalam.ir پست الکترونیک: azadigalam@yahoo.com

تلفن مرکز پخش: ۰۹۹۰۱۳۰۸۷۹۰

تلگرام: @azadigalam-pub

اینستاگرام: @azadigalam

فهرست مطالب

مقدمه	۱۷
فصل اول: کلیات ادبیات کودک	۲۱
۱. گفتمان	۲۱
الف: تعاریف گفتمان	۲۱
ب: تحلیل گفتمان	۲۲
پ: تحلیل گفتمان انتقادی	۲۴
۱. پیشینه تحلیل گفتمان در اروپا و در ایران	۲۸
۲. نظریه گفتمان انتقادی فرکلاف	۲۹
۳. بررسی سه سطح رویکرد فرکلاف	۳۲
الف: گفتمان به مثابه متن (سطح توصیف)	۳۲
ب: گفتمان به مثابه تعامل میان فرآیند تولید و تفسیر متن (مرحله تفسیر)	۳۴
ب: گفتمان به مثابه زمینه (مرحله تبیین)	۳۵
ت: تفاوت گفتمان انتقادی فرکلاف با گفتمان های دیگر	۳۷
ث: نظریه تحلیل گفتمان مکمل فوکو، تأکید بر علم معانی	۳۷
ج: گفتمان انتقادی الگوی ون دایک: رویکردی اجتماعی شناختی	۳۸
ج: گفتمان انتقادی ون لیون	۳۹
خ: تفاوت نظریه فرکلاف با دیگران	۳۹
۲. ادبیات کودک و نوجوان	۴۱
الف: دوران کودکی و نوجوانی	۴۱
ب: ادبیات کودک	۴۱
۱. اهداف ادبیات کودک	۴۳
پ: سیری بر تاریخ ادبیات کودک و نوجوان	۴۴
۱. ادبیات کودک و نوجوان در ایران	۴۵
۲. ادبیات کودک بعد انقلاب	۴۸
ت: ادبیات داستانی در ادبیات کودک	۴۹
۳. معرفی زندگی و آثار مرادی کرمانی و درویشیان	۵۱
الف: معرفی هوشنگ مرادی کرمانی	۵۱
۱. زندگی نامه	۵۱
۲. آثار در زمینه ادبیات کودک و نوجوان	۵۶
الف: قصه های مجید	۵۶
ب: بچه های قالبیاف خانه	۵۷

۵۸	پ: نخل
۵۸	ت: خمره
۵۹	ث: مشیت بر پوست
۵۹	ج: تنور و داستان‌های دیگر
۵۹	ج: مربای شیرین
۶۰	خ: لبخند انار
۶۰	ح: شما که غریبه نیستید
۶۱	ز: مثل ماه شب چهارده
۶۱	ز: پلو خورش
۶۱	ز: آب انبار
۶۱	۳. تأثیر دوران کودکی نویسنده در خلق آثار
۶۳	ب: معرفی زندگی و آثار علی‌اشرف درویشیان
۶۳	۱. زندگی‌نامه
۶۵	۲. آثار در حوزه ادبیات کودک و نوجوان
۶۵	الف: از این ولایت
۶۵	ب: آبشوران
۶۶	پ: فصل نان
۶۶	ت: همراه آهنگ‌های بیام
۶۶	ث: سالهای ابری
۶۶	ج: درشتی
۶۷	ج: قصه آن سال‌ها
۶۷	۳. تأثیر دوران کودکی نویسنده در خلق آثار
۶۹	فصل دوم: بررسی آثار با رویکرد گفتمان انتقادی نورمن کلاف
۶۹	۱. بررسی گفتمان انتقادی در داستانهای مرادی کرمانی
۶۹	الف: بررسی داستان قصه‌های مجید
۶۹	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۶۹	الف: زبان ساده نزدیک به زبان گفتار
۷۳	ب: شمول معنایی
۷۴	پ: زبان عامیانه
۷۴	ت: زبان ادبی
۷۵	ث: استفاده از ضرب‌المثل
۷۵	ج: اصوات
۷۶	ج: زبان محلی: هویت نویسنده

۲۶	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۷۶	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۷۸	ب: موقعیت طنزآمیز
۸۰	پ: توصیف‌های عاطفی و شخصیت‌بخشی
۸۲	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۸۲	الف: فقر و یتیمی و مشکلات اجتماعی کودکان در جامعه
۸۴	ب: انتقادهای اجتماعی
۸۵	پ: مسئولیت‌پذیری کودکان در جامعه
۸۵	ت: شیوه بد آموزشی در مدارس
۸۶	ث: اهداف تعلیمی و اخلاقی
۸۶	ب: بررسی داستان بچه‌های قالب‌یاف خانه
۸۶	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۸۶	الف: تکرار نام نمکو، رضو، ماش شیطانو: کودک، فقر، کار، خشونت
۸۸	ب: شمول معنایی واژگان
۸۸	پ: زبان محلی: هویت نویسنده
۸۹	ت: دش‌واژه
۸۹	ث: زبان ادبی
۹۱	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۹۱	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۹۴	ب: بافت بینامتنی و مسائل دینی
۹۵	پ: بافت بینامتنی و آداب و رسوم و خرافات
۹۶	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۹۶	الف: فقر و فاصله طبقاتی، ظلم فرادستان بر فرودستان
۹۶	ب: کودک‌آزاری و تضییع حقوق کودکان
۹۸	ب: تزلزل بنیان خانواده
۹۸	پ: انتقادات اجتماعی
۹۹	پ: بررسی داستان نخل
۹۹	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۹۹	الف: زبان ساده، جملات کوتاه و افعال معلوم
۱۰۰	ب: زبان عامیانه
۱۰۰	پ: شمول معنایی واژگان
۱۰۱	ت: زبان ادبی
۱۰۱	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر

۱۰۱	الف: بافت بینامتنی. نخل، مراد، خضر
۱۰۳	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۱۰۳	الف: امید، عشق و زندگی
۱۰۳	ب: فقر، یتیمی و خشونت علیه کودکان
۱۰۴	ت: بررسی داستان مشیت بر پوست
۱۰۴	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۱۰۴	الف: زبان ساده، جملات کوتاه و خبری و افعال معلوم
۱۰۵	ب: تکرار واژه های قبر، گدا، یتیم: کودکان فقیر، کودکان کار
۱۰۶	پ: دشواری
۱۰۶	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۱۰۶	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۰۶	ب: بافت بینامتنی: موشو، مشیت، تنبک
۱۰۶	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۱۰۶	الف: فقر و اشتغال کودکان
۱۰۷	ب: انتقاد از فقر فرهنگی در جامعه
۱۰۸	ت: بررسی داستان تنور و داستان های دیگر
۱۰۸	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۱۰۸	الف: زبان ساده، جملات کوتاه و خبری، افعال معلوم
۱۰۹	نمونه از داستان تنور
۱۰۹	نمونه از داستان حمام
۱۱۰	نمونه از داستان رضایت نامه
۱۱۰	نمونه از داستان نقاشی
۱۱۰	نمونه از داستان چهچه بلبل
۱۱۰	ب: هنجارگریزی قواعد دستور زبانی
۱۱۱	نمونه در داستان جنگل
۱۱۱	نمونه در داستان حمام
۱۱۱	پ: کاربرد جملات پرسشی
۱۱۱	ت: واژگان عامیانه
۱۱۲	ث: اصوات
۱۱۲	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۱۱۲	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۱۳	ب: زبان نقاشی
۱۱۴	پ: بافت بینامتنی: توجه به خرافات

۳. بررسی داستان در سطح تبیین ۱۱۵
- الف: فقر و مشکلات کودکان روستایی ۱۱۵
- ب: توجه به ویژگی‌های مثبت مردم جامعه: مهربانی و صمیمیت ۱۱۶
- پ: اهداف آموزشی، تعلیمی ۱۱۷
- ت: انتقادات اجتماعی ۱۲۰
- ج: بررسی داستان خمره ۱۲۰
۲. بررسی داستان در سطح توصیف ۱۲۰
- الف: زبان ساده، جملات خبری کوتاه و افعال معلوم ۱۲۰
۲. بررسی داستان در سطح تفسیر ۱۲۲
- الف: بافت موقعیتی گفتمان ۱۲۲
- ب: بافت بینامتنی گفتمان: خمره، کودکان مدرسه، روستا ۱۲۳
۳. بررسی داستان در سطح تبیین ۱۲۴
- الف: انتقادات اجتماعی ۱۲۴
- ب: مهربانی و صمیمیت محیط روستا ۱۲۶
- پ: کمبود امکانات در آموزش و پرورش ۱۲۶
- ج: بررسی داستان مربای شیرین ۱۲۷
۱. بررسی داستان در سطح توصیف ۱۲۷
- الف: زبان ساده، جمله‌های خبری کوتاه و افعال معلوم ۱۲۷
- ب: هنجارگریزی دستور زبانی ۱۲۸
- پ: زبان عامیانه ۱۲۹
- ت: اصوات ۱۲۹
۲. بررسی داستان در سطح تفسیر ۱۳۰
- الف: بافت موقعیتی گفتمان ۱۳۰
۳. بررسی داستان در سطح تبیین ۱۳۱
- الف: توجه به کودک منتقد در جامعه ۱۳۱
- ب: انتقاد از طرز برخورد با کودکان در مدارس ۱۳۲
- خ: بررسی داستان لبخند انار ۱۳۳
۱. بررسی داستان در سطح توصیف ۱۳۳
- الف: زبان ساده جملات کوتاه خبری و افعال معلوم ۱۳۳
- ب: جمله‌های پرسشی ۱۳۴
- پ: شمول معنایی واژگان ۱۳۵
- ت: زبان ادبی ۱۳۶
۲. بررسی داستان در سطح تفسیر ۱۳۶

۱۳۶	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۳۷	ب: موقعیت طنز
۱۳۹	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۱۳۹	الف: نگاه مثبت نویسنده به شیوه آموزشی مدارس قدیم
۱۴۲	ب: فقر و مشکلات کودکان در جامعه
۱۴۳	ح: بررسی داستان نه تر نه خشک
۱۴۳	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۱۴۳	الف: زبان ساده و کودکانه
۱۴۴	ب: جملات پرسشی
۱۴۵	پ: فضاسازی کودکانه
۱۴۶	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۱۴۶	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۴۷	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۱۴۹	ر: بررسی داستان شما که غریبه نیستید
۱۴۹	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۱۴۹	الف: زبان ساده، جملات کوتاه و معلوم
۱۵۰	ب: زبان محلی: هویت نویسنده
۱۵۰	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۱۵۰	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۵۰	ب: بافت موقعیتی طنز
۱۵۲	پ: بافت بینامتنی گفتمان
۱۵۲	ت: آداب و رسوم
۱۵۲	ث: توجه به خرافات
۱۵۳	۳. بررسی داستان در سطح تبیین
۱۵۳	الف: کودک و نوجوان، فقر، یتیمی، اشتغال کودکان
۱۵۴	ب: تنبیه بدنی کودکان و بحران های عاطفی
۱۵۵	پ: تأثیر مرگ عزیزان بر زندگی کودکان
۱۵۶	ز: بررسی داستان پلو خورش
۱۵۶	۱. بررسی داستان در سطح توصیف
۱۵۶	الف: زبان ساده و نزدیک به زبان گفتار، جملات کوتاه معلوم، افعال خبری
۱۵۸	۲. بررسی داستان در سطح تفسیر
۱۵۸	الف: بافت موقعیتی گفتمان
۱۵۹	۳. بررسی داستان در سطح تبیین

الف: فقر، یتیمی، کار و بحران های عاطفی کودکان در جامعه	۱۵۹
ب: غربت و هویت ملی کودکان	۱۵۹
پ: فاصله طبقاتی	۱۶۰
ژ: بررسی داستان مثل ماه شب چهارده	۱۶۰
۱. بررسی داستان در سطح توصیف	۱۶۱
الف: زبان ساده، جملات خبری کوتاه، افعال معلوم	۱۶۱
ب: شمول معنایی واژگان	۱۶۲
۲. بررسی داستان در سطح تفسیر	۱۶۲
الف: بافت موقعیتی داستان	۱۶۲
۳. بررسی داستان در سطح تبیین	۱۶۳
الف: نقد جامعه انتقاد نپذیر	۱۶۳
د: بررسی داستان آب انبار	۱۶۴
۱. بررسی داستان در سطح توصیف	۱۶۴
الف: زبان نثر کهن	۱۶۴
۲. بررسی داستان در سطح تفسیر	۱۶۵
الف: بافت موقعیتی گفتمان	۱۶۵
ب: بافت بینامتنی گفتمان: اشعار از متون ادبی کلاسیک	۱۶۶
۳. بررسی داستان در سطح تبیین	۱۶۷
الف: فقر و عزت نفس	۱۶۷
ب: تغذیه نامناسب کودکان	۱۶۸
ذ: بررسی سطح فکری مرادی کرمانی در ارتباط با کودکان و نوجوانان	۱۶۸
۱. توجه به کودکان یتیم	۱۶۸
۲. توجه به فقر و کودکان و نوجوانان در خانواده و جامعه	۱۷۰
۳. بحران های عاطفی کودکان و نوجوانان در جامعه و خانواده	۱۷۱
۴. توجه به کودکان روستایی و مشکلات آنها	۱۷۲
۵. نگاه مثبت نویسنده به شیوه آموزشی قدیم	۱۷۲
۶. توجه به دنیای کودکان و فعالیت کودکان در دوران کودکی	۱۷۳
۲. بررسی گفتمان انتقادی در آثار درویشیان	۱۷۳
الف: بررسی داستان از این ولایت	۱۷۳
۱. بررسی داستان در سطح توصیف	۱۷۴
الف: زبان ساده، جملات کوتاه، افعال معلوم	۱۷۴
ب: تکرار واژه های: نیاز علی، ندارد: فقر، سرما، بهداشت	۱۷۶
پ: زبان ادبی	۱۷۶

مقدمه

نورمن فرکلاف از اندیشمندانی است که باهدف نقد جامعه سرمایه‌داری و شناسایی تغییر و تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه، در متون ادبی به‌ویژه ادبیات داستانی، نظریه گفتمان انتقادی را مطرح کرد. در چارچوب این گفتمان با تأکید بر وضعیت رابطه قدرت و ایدئولوژی، در سه سطح توصیف، تفسیر و تبیین به بررسی متون پرداخت. در این رساله، آثار کودک و نوجوان هوشنگ مرادی کرمانی و علی اشرف درویشیان از منظر گفتمان انتقادی فرکلاف بررسی شده است. هر دو نویسنده با پرداختن به داستان‌های کودکان و نوجوانان، درصدد بررسی مسائل جامعه‌شناسی هستند، با اینکه هر دو از دو منطقه متفاوت به نویسندگی روی آوردند و در اندیشه‌های سیاسی اجتماعی متفاوت هستند، اما در حوزه گفتمان انتقادی موارد مشابهی میان هر دو دیده می‌شود. نتایج پژوهش نشان داد؛ هر دو به مشکلات کودکان در جامعه پرداخته‌اند.

در سطح توصیف: زبان کودکان در هر دو نویسنده در چندین داستان آمده است، اما اغلب داستان‌ها زبان ساده دارد و نویسندگان با جمله‌های خبری کوتاه و افعال معلوم، اندیشه خود را آورده‌اند. علاوه بر این، زبان محلی، زبان عامیانه، زبان ادبی، شمول معنایی واژگان، تکرار واژگان، اصوات به کار برده‌اند. در سطح تفسیر، با ایجاد پیش‌فرض در موقعیت مشابه و طنز موقعیت و بافت بینامتنی، گفتمان طیف‌های مختلف قابل تفسیر است. در سطح تبیین، مهم‌ترین مسائل: توجه به فقر و فاصله طبقاتی، تقابل طبقه فقیر و سرمایه‌داری، خشونت علیه کودکان و زنان، تضییع حقوق کودکان، اشتغال کودکان، ازدواج کودکان، تزلزل بنیان خانواده و بحران‌های عاطفی کودکان، یتیم ماندن کودکان، تغذیه و بهداشت نامناسب کودکان، بی‌عدالتی و نابرابری اجتماعی، تنبیه بدنی کودکان در مدارس، در داستان‌های هر دو نویسنده دیده می‌شود، اما مهم‌ترین آن‌ها: مسئله فقر و ظلم و بی‌عدالتی طبقه فرادستان بر فرودستان است.

تحلیل گفتمان انتقادی از جمله گرایش‌های نوین در علم زبان‌شناسی است که در سال‌های اخیر توجه بسیاری را به خود جلب کرده است. هرچند پیشینه این رویکرد به مباحث فصاحت، بلاغت و معانی برمی‌گردد، اما چگونگی شکل‌گیری تجزیه و تحلیل گفتمان، به‌ویژه تحلیل گفتمان انتقادی را باید در نیمه دوم قرن بیستم جستجو کرد. در نظریه تحلیل گفتمان انتقادی روابط جنسیتی، قومی و مذهبی، فرهنگ‌های گوناگون،

ارزش‌های اجتماعی، جنگ و دیگر حوادث مهم تاریخی و نیز ساختارهای مدنی و سیاسی متون مورد بررسی قرار می‌گیرد و نیز این رویکرد به روابط میان افراد و چگونگی نمایش این روابط در متن‌ها می‌پردازد (خلیلی، ۱۳۸۴: ۱).

تحلیل گفتمان انتقادی رشته‌ای است که به مطالعه و تحلیل متون شفاهی و نوشتاری به منظور آشکارسازی منابع مستدل قدرت، تسلط و نابرابری می‌پردازد. در واقع، تحلیل گفتمان انتقادی به این پرسش پاسخ می‌دهد که چگونه این منابع گفتمانی در درون بافت‌های سیاسی، اجتماعی و تاریخی حفظ و بازتولید می‌شوند. هدف تحلیل* در نظریه تحلیل گفتمان انتقادی، یافتن ایدئولوژی در پس متون است تا ناگفته‌های گوینده و نویسنده آشکار گردد (ون دایک، ۱۳۸۲: ۴).

گفتمان در واقع، بخش آشکار متون وبافت است و تحلیل گفتمان انتقادی دربرگیرنده ابزاری است که ما را در کشف ابعاد پوشیده گفتمان یاری می‌دهد. این نظریه رویکردی جامعه‌شناختی به مقوله زبان و ابزارهای زبانی است که در آن گفتمان سطوح و ابعاد متعددی دارد. تحلیل و بررسی ادبیات و شعر از دیدگاه زبان‌شناختی، فهم بهتر ادبیات را در پی دارد. به گفته نیچه «زبان بیش از آنکه آشکار کند، پنهان می‌سازد. تحلیل متون ادبی و شعر به مخاطب خود این امکان را می‌دهد تا بیشتر و بهتر پنهان کاری‌های ادبی و لایه‌های زیرین زبان ادبی را دریابد و بدین ترتیب، معنا و منظور واقعی نویسنده را درک نماید و بفهمد که آیا شاعر با بازی با واژگان ادبی و چینش مختلف آن‌ها در جملات قصد دارد به صورت پنهان، ذهن مخاطب خود را به سمت اهداف خویش سوق دهد یا بیشتر به آشکارسازی حقایق می‌پردازد و به خواننده اجازه می‌دهد تا خود اظهار نظر نماید و برداشت‌های خاص خود را داشته باشد» (آشوری، ۱۳۷۷: ۲۱۰).

ادبیات و بالأخص ادبیات کودک و نوجوان، چنان‌که باید از دیدگاه‌های گفتمان انتقادی کمتر مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. از آنجا که ادبیات کودک و نوجوان بر شکل‌گیری هویت او بسیار مؤثر است و با توجه به اینکه در زبان‌شناسی و در حیطه گفتمان، نظریه تحلیل گفتمان انتقادی مناسب‌ترین شیوه برای بررسی ایدئولوژی، پوشیده‌گویی، سلطه مفروض و روابط قدرت است، این نظریه می‌تواند در ارائه بینشی مورد اعتماد در زمینه ادبیات کودک و نوجوان مؤثر باشد. اهمیت بررسی نیز وقتی آشکارتر می‌شود که بسیاری از نویسندگان در قالب ادبیات کودک، انتقادهای جامعه

شناسانه خود را آورده‌اند. در این کتاب، آثار هوشنگ مرادی کرمانی و علی درویشیان را در حوزه ادبیات کودک بررسی نموده‌ایم، هر دو نویسنده در قالب ادبیات کودکان که شخصیت‌های کودکان و نوجوانان هستند در قالب یک دنیای کودکانه، وقایع جامعه را بازگو کرده‌اند که با بررسی گفتمان انتقادی، اهداف و انگیزه‌های نگارش و موضوعات جامعه‌شناسی آنها دانسته می‌شود.